Kavkazskaya Voyna, Stavropol 1994, II, 189; J. F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilası ve Şeyh Şamil* (trc. Sedat Özden), İstanbul 1995, s. 41; Alexandre Grigoriantz, *Kafkasya Halkları* (trc. Doğan Yurdakul), İstanbul 1999, s. 191-193; J. Marquart, "Beiträge zur Geschichte und age von Eran", *ZDMG*, XLIX (1895), s. 628-672; İsmail Özsoy, "Diller ve Milletler Ülkesi Dağıstan", *Avrasya Etüdleri*, sy. 4, Ankara 1996-97, s. 41-64; Ramazan Özey, "Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri", *a.e.*, sy. 17, Ankara 2000, s. 21-40; *Ḳāmûsü'l-a'lâm*, VI, 3770; Mirza Bala, "Kazı-Kumuk", *İA*, VI, 523-525; W. Barthold – [David K. Kermani], "Ḳumuḳ", *EI²* (İng.), V, 381-384; V. Minorsky, "Lak", *a.e.*, V, 616-617; R. Wixman, "Laḳ", *a.e.*, V, 617-618; "Laki", *BSE*, XXXV, 677-678; N. Kuznetsov, "Dagestan", *Entsiklopediçeskiy Slovar*, XIX, 27-32; "Laki", a.e., XXXIII, 258.

MUSTAFA AYDIN

LEKNEV
(لكنو)

Hindistan'da Uttar Pradeş eyaletinin merkezi olan şehir.

Ganj nehrine sol taraftan katılan Gumti (Gomati) ırmağının kenarında kurulmuştur. Leknev'in (Lucknow, Lakhnau) bilinen tarihi XIII. yüzyılın başlarına kadar gider. 1394-1478 yılları arasında Şarkī Sultanlığı'nın hâkimiyetinde kalan şehir daha sonra Delhi Sultanlığı'nın, Hümâyun Şah zamanında da Bâbürlüler'in eline geçti ve Ekber Şah tarafından Ayodha eyaletine bağlandı. Bâbürlü Devleti'nin son dönemlerinde fiilen bağımsız hale gelen eyaletlerden Evedh'de Nevvâb hânedanını kuran Âsafüddevle Leknev'i kendisine merkez yaptı (1775); İngilizler 1819'da son Evedh Nevvâbı Gāzîüddin Haydar'ı kral ilân edince de burası bir kraliyet başşehri oldu. Bölgenin 1856'da İngiliz idaresine girmesi üzerine ve özellikle 1857'deki büyük ayaklanma sırasında Leknev'de şiddetli çarpışmalar meydana geldi; İngilizler uzun süre burada muhasara altında kaldılar. Hindistan Kongre Partisi ile Hindistan Müslümanları Birliği arasında İngiliz yönetimine karşı oluşturulan, ünlü pasif direniş, Hilâfet hareketlerinin temelini teşkil eden ittifak (Leknev Paktı) Aralık 1916'da burada imzalandı.

Hindistan İslâm kültüründe Bağdat, Kurtuba (Cordoba), Nîşâbur ve Buhara gibi merkezlerle kıyaslanan Leknev, İslâmî eğitimin Hindistan'daki en önemli müesseselerinden olan Firengî Mahal ile Nedvetü'l-ulemâ'nın kurulduğu yerdir. Eğitimin yanı sıra Leknev ayrıca Urdu edebiyatının en iyi örneklerinin verildiği çevrelerden biridir ve özellikle şiirde kendine has bir ekolü temsil eder. Bölgede ağırlıklı olan Şiî anlayışının da tesiriyle Kerbelâ, ölüm ve şehâdet gibi temalar üzerine inşa edilen mersiye türünün burada doruğa ulaştığına inanılır. XIX ve XX. yüzyılların önemli edebiyatçılarından olan ve Osmanlılar'la ilgili Doksanüç Harbi'ni (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) konu alan bir romanı *(Hasan aur Angeline)* ve çok sayıda yazısı bulunan Abdülhalîm Şarar Leknevli'dir. Şarar'ın Leknev'le ilgili çeşitli yerlerde çıkan yazıları günümüzde tekrar yayımlanmıştır (bk. bibl). Fıkıh ve hadis sahasında yazdığı çok sayıda eserle tanınan Abdülhalîm el-Leknevî ve babası Muhammed Abdülhay el-Leknevî de bu şehirde yetişen tanınmış âlimlerdendir.

Gerek Delhi Sultanlığı'nın gerek Bâbürlüler'in başlıca şehirleri arasında yer alan Leknev bünyesinde birçok önemli mimari eser barındırmaktadır. Bunlar arasında Bârâ (büyük) ve Chota (küçük) İmambârâ ile bazı camiler ve Topkapı Sarayı'ndaki Bâb-ı Hümâyun örnek alınarak yapılan Rûmî Dervâze başta gelir. Bârâ İmambârâ (Âsafî İmambârâ), Nevvâb Âsafüddevle tarafından 1784'te On Muharrem tâziye törenleri için inşa ettirilmiş, özel bir tarza sahip, 49 m. boyunda, 16 m. eninde ve 15 m. yüksekliğinde bir yapıdır. Chota İmambârâ ise Nevvâb Muhammed Ali Şah (1837-1842) tarafından kendisi için bir türbe olarak yaptırılmıştır; eserin yanında bir de Tac Mahal'in küçük örneği yer almaktadır. Bârâ İmambârâ'nın batısında bulunan iki minareli ve üç kubbeli cami-mescidin yapımına Muhammed Ali Şah zamanında başlanmış, ancak bina onun ölümünden sonra tamamlanabilmiştir. Evrengzîb Şah'ın ziyareti anısına inşa ettirilen Evrengzîb Camii üç kubbeli tipik bir Hint-İslâm mimarisi örneğidir; sekizgen minareleri Delhi Cuma Camii'ninkileri andırır. Türbeler arasında en eskisi 1479 tarihli Şeyh Muhammed Türbesi'dir.

Günümüzde Kuzey Hindistan'ın en gelişmiş ticaret ve sanayi şehirlerinden biri olan Leknev'in ülkedeki diğer önemli merkezlerle kara, hava ve tren yolu bağlantıları mevcuttur. İkliminin uygunluğu ve topraklarının verimliliği sebebiyle çevresinde her türlü meyve, sebze, tütün ve tahıl üretimi yapılmaktadır. Sanayi özellikle kâğıt, deri, kimya, kozmetik ve mücevher alanlarında gelişmiştir. Çeşitli yönlerden gelen demir yollarının kavşağında bulunması Leknev'i aynı zamanda demiryolu malzemeleri üreten bir sanayi merkezi durumuna getirmiştir. Geleneksel el sanatlarından gümüş ve bakır eşya yapımı, işlemeli kadife üretimi ve kuyumculuk önem taşır. Şehirde Leknev Üniversitesi, İslâmî lisans ve lisans üstü eğitim veren Dârülulûm-i Nedvetü'l-ulemâ, Câmia Nizâmiye, Sultânü'l-medâris ve Medresetü'l-vâizîn gibi kurumlarla çok sayıda müze ve kütüphane bulunmaktadır. Leknev'in 1951'de 496.000 olan nüfusu 1981'de 895.721'e, 2003'te 2.294.000'e ulaşmıştır. Şehrin merkezi olduğu Leknev idarî biriminin nüfusu ise 3.681.416'dır (2001).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdul Halim Sharar, *The Making of Colonial Lucknow: 1856-1877* (ed. V. T. Oldenburg), New Delhi 1987; a.mlf., *Lucknow: The Last Phase of an Oriental Culture* (ed. Fakhir Hussain – E. S. Harcourt), Delhi 1989; a.mlf., *The Lucknow Omnibus* (ed. R. Llewellyn – V. T. Oldenburg), Delhi 2001; F. Robinson, "A Group of Lucknow Intellectuals in the Early Twentieth Century", *Urdu and Muslim South Asia: Studies in Honour of Ralph Russel* (ed. C. Shackle), London 1989, s. 101-112; *Lucknow: Memories of a City* (ed. V. Graff), New Delhi 1997; W. H. Siddiqi, *Lucknow: The Historic City*, Rampur 2000; D. Nikolaziyade, "Leknev, merkez min merakizi'l-ḥaḍâreti'l-ʿArabiyyeti'l-İslâmiyye fi'l-Hind", *Mecelletü Târîḫi'l-ʿArab ve'l-ʿâlem*, XXXIV-XXXV/125-126, Beyrut 1989, s. 25-31; R. B. Whitehead, "Laknav", *İA*, VII, 8-9; Abdus Subhan, "Lakhnaw", *EI²* (İng.), V, 634-635; P. A. Andrews, "Lakhnaw (Monuments)", *a.e.*, V, 635-637; Abdülhamit Birışık, "Hindistan (Hindistan'da İslâm Araştırmaları)", *DİA*, XVIII, 98-99.

AZMİ ÖZCAN

LEKNEVÎ
(اللكنوي)

Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay
b. Muhammed Abdilhalîm
b. Muhammed Emînillâh
es-Sihâlevî el-Leknevî
(1848-1886)

Hindistanlı muhaddis ve Hanefî fakihi.

Banda'da (Hindistan) doğdu. Soyu Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye dayandığı için Ensârî nisbesiyle de anılır. Babası hadis, fıkıh ve aklî ilimlere dair otuzdan fazla eser vermiş bir âlimdir. Leknevî on yaşında iken Kur'an'ı ezberledi, babasından aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Hâfızlık yaptığı yıllarda Farsça, belâgat ve hat dersleri aldı. On yedi yaşında öğrenimini tamamladıktan sonra babasıyla gittiği Haydarâbâd'da Medresetü'n-Nizâmiyye'de iki yıl eğitim öğretim faaliyetinde bulundu. Baba-

sıyla hacca gitti (1863), dönüşünde Haydarâbâd'da tedrîs ve telif hayatına devam etti. Babasının Haydarâbâd'da kadılık ve Adâletü'n-Nizâmiyye'de yöneticilik görevinde iken vefat etmesi üzerine (1868) bu görev kendisine verilmek istendiyse de kabul etmeyip Banda'ya döndü ve amcası Muhammed Mehdî'nin kızıyla evlendi.

Leknevî, ikinci haccı sırasında Ahmed b. Zeynî Dahlân ve İbn Humeyd'den Mekke'de, Muhammed b. Muhammed el-Arab el-Mağribî, Abdülganî b. Ebû Saîd el-Ömerî el-Müceddidî ve Ali el-Harîrî el-Medenî'den Medine'de bazı eserlerin rivayeti için icâzet aldı. Babasının dayısı Muhammed Ni'metullah b. Nûrullah el-Ensârî'den matematik ve aklî ilimler, Muhammed Hâdim Hüseyin el-Muzafferpûrî'den Farsça ve riyâziyyât öğrendi. Hamîdüddin Ferâhî'den fıkıh okudu. Kısa ömrüne rağmen Zahîr Ahsen en-Nimevî, Muhammed Abdülbâkī el-Leknevî, İdrîs b. Abdülalî en-Nekrâmî gibi pek çok öğrenci yetiştirdi (Veliyyüddin en-Nedvî, s. 120-145). Leknevî 30 Rebîülevvel 1304'te (27 Aralık 1886) vefat etti. Kaleme aldığı biyografisinde kendisinde sâdık rüya görme özelliğinin bulunduğunu, meydana gelecek olaylar hakkında rüya yoluyla açıkça veya işaretle bilgi sahibi kılındığını, bu yolla sahâbe ve ileri gelen âlimlerle görüşerek kendilerinden faydalandığını ileri sürmüştür (*er-Ref' ve't-tekmîl*, neşredenin girişi, s. 28).

Usul ve fürû ilimlerinde söz sahibi olan Leknevî delillerden hüküm çıkarmada oldukça mâhirdi. Hanefî olmasına rağmen mezhebin görüşüne muhalif açık bir delil bulduğunda mezhebin görüşünü kabul etmezdi (Abdülhay el-Hasenî, *el-İ'lâm*, VIII, 1268). Hadis ilimleri ve fıkıh yanında tefsir, tarih, ensâb, edebiyat, felsefe ve mantıkla da meşgul olan Leknevî, İngiliz idaresinin Hint alt kıtasını işgalinin en yoğun yaşandığı dönemde dinin temel kaynaklarına dönüş hareketine önem vermiş, bu durum halkın kendisine olan güvenini arttırmış, Seyyid Ahmed Han öncülüğünde devam eden İngiliz yanlısı çabaların halk nazarındaki etkisinin azalmasında önemli rol oynamıştır.

Eserleri. 120'ye yakın çalışması bulunan Leknevî'nin tahkik ederek neşrettiği kitaplara mukaddimeler yazmak, eserin müellifi, şârihleri, o sahada yazılan diğer eserler hakkında bilgi vermek, eserin muhtelif nüshalarına başvurarak güvenilir bir nüsha ortaya koymak ve gerekli yerlere notlar düşmek suretiyle o zamana göre yeni bir tahkik usulü geliştirdiği kabul edilmiştir (Veliyyüddin en-Nedvî, s. 158-159). Belli başlı eserleri şunlardır: **Hadis. 1.** *et-Ta'lîku'l-mümecced 'alâ Muvaṭṭa'i'l-İmâm Muḥammed.* İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa'*ının Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî rivayetinin şerhidir (Leknev 1297, 1306 [taşbaskı], 1346; nşr. Takıyyüddin en-Nedvî, I-III, Dımaşk 1412/1991). **2.** *er-Ref' ve't-tekmîl fi'l-cerḥ ve't-ta'dîl.* Cerh ve ta'dîl konusundaki belli başlı yanılgıları ortaya koyan eser Leknevî'nin sağlığında *Mîzânü'l-i'tidâl*'in eki olarak yayımlanmış (Leknev 1301/1884, 1309), daha sonra Abdülfettâh Ebû Gudde'nin tahkikiyle neşredilmiş (Halep 1383/1963; Beyrut 1388/1968), Ebû Gudde 3. baskıdan itibaren (Beyrut 1407/1987) esere hacminden daha geniş dipnotlar eklemiştir. **3.** *el-Âs̱ârü'l-merfû'a fi'l-aḫbâri'l-mevżû'a.* Adı bazı kaynaklarda yanlış olarak *el-Envârü'l-merfû'a* şeklinde kaydedilen eser (Kehhâle, XI, 235; Abdülhay el-Kettânî, II, 729), belirli gün ve gecelerde kılınması tavsiye edilen nâfile namazlara dair mevzû olduğunda ittifak veya ihtilâf edilen rivayetleri bir araya getirmektedir (Leknev 1304; nşr. M. Saîd Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1405/1984). **4.** ***el-Ecvibetü'l-fâżıla****. Hadis meselelerine dair kendisine sorulan on sorunun cevabını ihtiva etmektedir (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep 1384/1964). **5.** *Ḫayrü'l-ḫaber fî eẕâni ḫayri'l-beşer.* Ezan konusunda sorulan sorulara cevap vermek ve bu husustaki hadislerin sıhhat durumunu açıklamak üzere yazılmış bir risâle olup *Mecmû'atü'r-resâ'ili's-sitte* içinde yayımlanmıştır (Leknev 1303, 1323). **6.** *Şerḥu'l-Ḥıṣni'l-ḥaṣîn.* İbnü'l-Cezerî'ye ait eserin şerhidir (Leknev 1278, 1306; Mekke 1304, 1307). **7.** *Ẓaferü'l-emânî fî Muḫtaṣari'l-Cürcânî.* Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin *el-Muḫtaṣar fî uṣûli'l-ḥadîs̱ (ed-Dîbâcü'l-müẕheb)* adlı eserinin şerhidir (Leknev 1304; nşr. Takıyyüddin en-Nedvî, Dubâi 1415/1995; nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut 1416). Leknevî ayrıca İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin *'Ulûmü'l-ḥadîs̱*'ini *Muḳaddimetü İbni's-Ṣalâḥ* adıyla neşretmiştir (Leknev 1304 [taşbaskı]).

Fıkıh. 1. *'Umdetü'r-ri'âye fî ḥalli Şerḥi'l-Viḳāye.* Eserde Sadrüşşerîa'nın *Şerḥu'l-Viḳāye*'sindeki görüşlerin Kitap, Sünnet ve sahâbe kavlinden delilleri kaydedilmekte, Hanefî imamlarının farklı kanaatlerine de işaret edilmektedir. Müellifin esere *Muḳaddimetü 'Umdeti'r-ri'âye* adıyla yazdığı giriş *'Umdetü'r-ri'âye* ile birlikte neşredilmiştir (Leknev, ts.; Delhi 1916 [taşbaskı]). Leknevî bu eser üzerine *es-Si'âye fî keşfi mâ fî Şerḥi'l-Viḳāye* adıyla bir çalışma daha yapmıştır (Lahor 1976, 1987). **2.** *Müẕeyyiletü'd-dirâye li-muḳaddimeti'l-Hidâye.* Burhâneddin el-Mergīnânî'nin *el-Hidâye*'si üzerine yazılan eserde *Hidâye*'nin ilk iki cildinde geçen âlimlerin hal tercümeleri verilmiş ve kapalı görülen bazı hususlar açıklanmıştır. Kitap *el-Hidâye*'nin Hint baskılarının baş tarafında neşredilmiştir (Leknev 1314; Delhi 1306, 1328, 1331). Leknevî ayrıca *Muḳaddimetü'l-Hidâye* adıyla bir eser daha yazmış, burada Mergīnânî, eseri, metodu, bazı fıkhî terimlerle eserin ikinci yarısında geçen ricâl hakkında bilgi vermiştir. Babasının *el-Hidâye*'ye yazdığı notları *Ḥâşiyetü'l-Hidâye* adıyla genişletmiş, bu çalışma da *el-Hidâye* ile birlikte yayımlanmıştır (Leknev 1324). **3.** *en-Nâfi'u'l-kebîr limen yuṭâli'u'l-Câmi'a'ṣ-ṣaġîr.* İmam Muhammed'in *el-Câmi'u's-saġîr*'inden kolayca faydalanılması için kaleme alınan eserde şahıslar, eserler ve fakihlerin tabakaları hakkında bilgi verilmiştir (*el-Câmi'u'ṣ-ṣaġîr* içinde, Leknev 1303, 1323; *Mecmû'atü'r-resâ'ili's-sitte* içinde, Beyrut 1406/1986). Leknevî'nin aynı kitap üzerinde bir de hâşiyesi bulunmaktadır (Leknev 1291). **4.** *el-Leṭâ'ifü'l-müstaḥsene bi-cem'i ḫuṭabi şühûri's-sene.* Cuma hutbeleri ve vaazları sırasında yapılan hataların düzeltilmesi için kaleme alınmış olup ayrıca her ay için beşer hutbenin yer aldığı bir eserdir (Leknev 1311). **5.** *Ta'lîḳ 'ale'ş-Şerîfiyye şerḥi's-Sirâciyye.* Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin *el-Ferâ'iżü's-Sirâciyye*'si üzerine Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir (Leknev 1284). **6.** *Ġāyetü'l-maḳāl fîmâ yete'allaḳu bi'n-ni'âl.* Bizzat müellifin eser üzerine kaleme aldığı *Ẓaferü'l-enfâl* adlı hâşiyesiyle birlikte yayımlanmıştır (Leknev 1305). **7.** *Tedvîrü'l-felek fî ḥuṣûli'l-cemâ'ati bi'l-cinni ve'l-melek* (Leknev 1304). **8.** *et-Taḥḳîḳu'l-'acîb fi't-tes̱vîb* (Leknev 1291/1874, 1304). **9.** *İḥkâmü'l-ḳanṭara fî aḥkâmi'l-besmele* (Leknev 1305). **10.** *İfâdetü'l-ḫayr fi'l-istivâk bi-sivâki'l-ġayr* (Leknev 1304). **11.** *Âkâmü'n-nefâ'is fî edâ'i'l-eẕkâr bi-lisâni'l-Fâris* (*Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-ḫams* içinde, Leknev 1303). **12.** *İḳāmetü'l-ḥücce 'alâ enne'l-ikṣâr fi't-te'abbüd leyse bi-bid'a* (Leknev 1291, 1337; nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep 1966, 1410/1990; nşr. Muhammed Nûreddin Merbû Bencâr el-Mekkî, Kahire 1415/1994). **13.** *el-İfṣâḥ 'an şehâdeti'l-mer'e fi'l-irḍâ'* (*Mecmû'atü'r-resâ'ili's-seb'* içinde, Leknev 1299, 1310). **14.**

İmâmü'l-kelâm fîmâ yete'allaku bi'l-kırâ'ati halfe'l-imâm. Müellifin *Ġayšü'l-ġamâm* adlı ta'likiyle birlikte Leknev'de (1304) ve Osman Cum'a Zamîriyye tarafından Cidde'de (1411/1991) yayımlanmıştır. **15.** *el-İnṣâf fî ḥükmi'l-i'tikâf* (*Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-ḫams* içinde, Leknev 1303). **16.** *Tuḥfetü'l-aḫyâr fî iḥyâ'i sünneti seyyidi'l-ebrâr* (Leknev 1288/1872, *Mecma'u'r-resâ'ili'ṣ-ṣemânî* içinde, Leknev 1305). Eseri Abdülfettâh Ebû Gudde müellifin *Nuḫbetü'l-enẓâr* adlı ta'likiyle birlikte neşretmiştir (Halep-Beyrut 1412/1992). **17.** *Tuḥfetü'n-nübelâ' fî cemâ'ati'n-nisâ'*. Kadınların kendi aralarında cemaatle namaz kılmalarına dairdir (*Mecmû'atü'r-resâ'ili's-seb'* içinde, Leknev 1299, 1310). **18.** *Tuḥfetü'ṭ-ṭalebe fî taḥḳîḳi mesḥi'r-raḳabe.* Müellifin *Tuḥfetü'l-kemele* adlı hâşiyesiyle birlikte neşredilmiştir (Leknev 1307). **19.** *Tervîḥu'l-cinân bi-teşrîḥi ḥükmi şürbi'd-duḫân. Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-ḫams* içinde müellifin *Zecrü erbâbi'r-reyyân 'an şürbi'd-duḫân* adlı eseriyle birlikte yayımlanmıştır (Leknev 1303). **20.** *el-Ḳavlü'l-câzim fî suḳûṭi'l-ḥaddi bi-nikâḥi'l-meḥârim* (Leknev 1302). **21.** *Cem'u'l-ġurer fî reddi Neşri'd-dürer.* Babasının inşikâku'l-kamere dair eserine Ahmed Ali el-Mustafaâbâdî'nin yazdığı reddiyeye cevap olan eser *Mecmû'atü'r-resâ'ili'ṣ-ṣemânî* içinde neşredilmiştir (Leknev 1305). **22.** *el-Felekü'd-devvâr fî rü'yeti'l-hilâl bi'n-nehâr* (*Mecmû'atü'r-resâ'ili's-seb'* içinde Leknev 1299, 1310). **23.** *Ref'u's-setr 'an keyfiyyeti idḫâli'l-meyyit ve tevcîhihî ile'l-ḳıble fi'l-ḳabr.* Eser üzerine Muhammed Abdülgafûr er-Ramazânpûrî'nin bir ta'liki olup onunla birlikte *Mecmû'atü'r-resâ'ili's-sitte* içinde yayımlanmıştır (Leknev 1303). **24.** *Zecrü'ş-şübbân ve'ş-şeybe 'an irtikâbi'l-ġıybe* (Leknev, ts. [Matbau Enver Muhammedî]). **25.** *Sibâḥatü'l-fikr fi'l-cehr bi'ẕ-ẕikr* (*Mecmû'atü'r-resâ'ili's-sitte* içinde, Leknev 1303, 1322, 1340; nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut-Halep 1408/1988). **26.** *el-Heshese bi-naḳżi'l-vużû' bi'l-ḳahḳaha* (*Mecmû'atü'r-resâ'ili's-sitte* içinde, Leknev 1303). **27.** *el-Ḳavlü'l-eşref fi'l-fetḥ 'ani'l-muṣḥaf* (Haydarâbâd 1286). **28.** *Ḳûtü'l-muġteẕîn bi-fetḥi'l-muḳtedîn* (*Mecmû'atü'r-resâ'ili's-seb'* içinde, Leknev 1299). **29.** *Hidâyetü'l-mu'tedîn ilâ fetḥi'l-muḳtedîn* (Câmiatü Aligarh el-İslâmiyye, Mahtûtât-i Firengî Mahal, nr. 1/184). Son üç eser Kur'an tilâveti sırasında yapılan bid'atlara dairdir. **30.** *es-Sa'yü'l-meşkûr fî reddi'l-Meẕhebi'l-me'ṣûr.* Beşîr es-Sehsevânî'nin *el-Meẕhebü'l-me'ṣûr fî ziyâreti seyyidi'l-ḳubûr* adlı eserine reddiyedir (Leknev 1296). **31.** *'Umdetü'n-neṣâ'iḥ fî terki'l-ḳabâ'iḥ* (Leknev, ts., [el-Matbau'l-Yûsufî]). **32.** *el-Ḳavlü'l-menşûr fî hilâli ḫayri'ş-şühûr* (*Mecmû'atü'r-resâ'ili's-seb'* içinde, Leknev 1299, 1310). Müellif bu eseri üzerine *el-Ḳavlü'l-menşûr 'ale'l-ḳavli'l-menşûr* adıyla bir ta'lik yazmıştır (Câmiatü Aligarh el-islâmiyye, Mahtûtât-i Firengî Mahal, nr. 60/352). **33.** *el-Kelâmü'l-celîl fîmâ yete'alleḳu bi'l-mindîl.* Havlu âdâbıyla ilgili meselelerin ele alındığı bir risâledir (*Mecmû'atü'r-resâ'ili's-seb'* içinde, Leknev 1299). **34.** *el-Kelâmü'l-mübrem fî naḳżi'l-ḳavli'l-muḥaḳḳaḳi'l-muḥkem* (Leknev 1290). Müellif, Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmenin vâcip değil müstehap olduğunu ileri süren Allâme Sehsevânî'ye cevap vermek üzere eserini Urduca olarak kaleme almış, Sehsevânî kendisine *el-Ḳavlü'l-manṣûr fî ziyâreti seyyidi'l-ḳubûr* adıyla bir reddiye yazınca Leknevî yine Urduca olarak *el-Kelâmü'l-mebrûr fî reddi'l-ḳavli'l-manṣûr*'u yazmıştır (Leknev 1291). **35.** ***Mecmû'a-i Fetâvâ**** (I-III, Leknev 1314). **36.** *Nüzhetü'l-fikr fî sübḥati'ẕ-ẕikr* (Leknev 1291, 1337; Kanpûr 1299; nşr. Hüseyin Mahlûf, Kahire 1380, 1968). Müellif bu eserine *en-Nefḥa bi-taḥşiyeti'n-Nüzhe* adıyla bir ta'lik yazmıştır (Leknev 1337).

Tarih ve Tabakat. **1.** ***el-Fevâ'idü'l-behiyye**** *fî terâcimi'l-Ḥanefiyye.* Leknevî bu eserine *et-Ta'lîḳâtü's-seniyye 'ale'l-Fevâ'idi'l-behiyye* adıyla bir ilâve yapmış, bu da *el-Fevâ'idü'l-behiyye* ile birlikte yayımlanmıştır (Leknev, ts. [Matbaa-i Çeşme-i Feyz]; Kahire 1324/1906; nşr. Ahmed Za'bî, Beyrut 1418/1998). *el-Fevâ'idü'l-behiyye* üzerine Muhammed Bedreddin Ebû Firâs en-Na'sânî bir ta'lik yazmıştır. **2.** *Ṭarabü'l-emâṣil bi-terâcimi'l-efâḍıl. el-Fevâ'idü'l-behiyye* ve *et-Ta'lîḳât*'ın ardından hazırlanan eserde çoğu Hanefî olmak üzere çeşitli mezheplere mensup 399 âlimin hal tercümesiyle meşhur eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Eser *Mecmû'atü'r-resâ'ili's-sitte* içinde (Leknev 1303) ve *el-Fevâ'idü'l-behiyye*'nin Ahmed Za'bî neşrinin sonunda yayımlanmıştır. Leknevî ayrıca *Risâle fî terâcimi fużalâ'i Hind* adıyla bir eser daha yazmış, bu da sözü edilen mecmua içinde yayımlanmıştır (Leknev 1303). **3.** *Ḥasretü'l-'âlem bi-vefâti merci'i'l-'âlem.* Babasının hayatına dairdir (Leknev, ts. [el-Matbau'l-Yûsufî]; *Mecmû'atü'r-resâ'ili'ṣ-ṣemânî* içinde, Leknev 1305).

Diğer Eserleri. **1.** *et-Tibyân fî şerḥi'l-Mîzân. Mîzânü'ṣ-ṣarf* adlı Farsça bir esere yazdığı şerh olup bu eseri üzerine Farsça olarak yazdığı *Tekmiletü'l-Mîzân ve şerḥuhû* adlı bir çalışması daha vardır (Leknev, ts. [el-Matbau'l-Yûsufî]). **2.** *İmtiḥânü'ṭ-ṭalebe fi'ṣ-ṣiyaġi'l-müşkile.* Müellif hattı bir nüshası mevcuttur (Câmiatü Aligarh el-İslâmiyye, Mahtûtât-i Frengî Mahal, nr. 16/163). **3.** *Ta'lîḳ 'alâ ḥâşiyeti'r-Reşîdiyye şerḥi'ş-Şerîfiyye.* Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin münazara ilmine dair *eş-Şerîfiyye* adlı eserine Abdürreşîd el-Cavnpûrî'nin yazdığı *er-Reşîdiyye* adlı şerhi üzerinde yapılan bir çalışmadır (Leknev 1366). **4.** *el-Hidâyetü'l-muḫtâriyye şerḥu'r-Risâleti'l-'Aḍudiyye.* Adudüddin el-Îcî'nin münazaraya dair risâlesinin şerhidir. Eserin müellif hattıyla olan nüshası Câmiatü Aligarh el-İslâmiyye'de bulunmaktadır (Mahtûtât-i Frengî Mahal, nr. 286/1007). **5.** *el-İfâdetü'l-ḫaṭîre fî mebḥaṣi nisbeti sübü'i 'arażin ṣa'îre* (Delhi 1326). **6.** *Ta'lîḳu'l-ḥamâ'il 'alâ ta'lîḳı's-seyyidi'z-zâhid el-müte'allik bi-şerḥi'l-meyâkil.* Şehâbeddin el-Maktûl es-Sühreverdî'nin *Heyâkilü'n-nûr*'una Devvânî'nin yazdığı şerh üzerine yapılmış bir çalışmadır (Leknev 1304). **7.** *et-Ta'lîḳu'l-'acîb li-ḥalli Ḥâşiyeti'l-Celâl li-manṭıḳı't-Tehẕîb.* Devvânî'nin sözü edilen çalışması üzerinedir (Câmiatü Aligarh el-İslâmiyye, Mahtûtât-i Frengî Mahal, nr. 172/1186). **8.** *Ḥallü'l-muġlaḳ fî baḥşi'l-mechûli'l-muṭlaḳ.* Bihârî'nin *Süllemü'l-'ulûm* adlı kitabındaki "mechûlü'l-mutlak" kavramını açıklamak üzere kaleme alınmış reddiye mahiyetinde bir çalışmadır (Kanpûr 1308). Leknevî, aynı kitap üzerine *Hidâyetü'l-verâ ilâ livâ'i'l-hüdâ* (Leknev 1281) ve *Miṣbâḥu'd-dücâ fî livâ'i'l-hüdâ* (Câmiatü Aligarh el-İslâmiyye, Mahtûtât-i Frengî Mahal, nr. 95/1109) adıyla iki eser daha kaleme almıştır.

Müellifin ayrıca *el-Âyâtü'l-beyyinât 'alâ vücûdi'l-enbiyâ' fi'ṭ-ṭabaḳāt* (Câmiatü Aligarh el-İslâmiyye, Mahtûtât-i Frengî Mahal, nr. 10/190 [müellif hattı]), *el-Ḥâşiye 'alâ ḥavâşi'l-Ḫayâlî 'alâ Şerḥi'l-'aḳā'id, Dâfi'u'l-vesvâs fî eṣeri İbn 'Abbâs* (Leknev, ts. [el-Matbaatü'l-Yûsufî]) adlı eserleri vardır. Onun bazı müelliflerle yaptığı ilmî münakaşalara dair çalışmaları da bulunmaktadır (Veliyyüddin en-Nedvî, s. 219-317).

Leknevî'nin hayatına dair Veliyyüddin en-Nedvî *el-İmâm 'Abdülḥay el-Leknevî 'allâmetü'l-Hind ve imâmü'l-muḥaddişîn ve'l-fuḳahâ'* (Dımaşk 1415/1995), eserleri hakkında da Abdülfettâh Ebû

Gudde *Müʾellefâtü'l-İmâm el-Leknevî* (Halep, ts. [el-Matbaatü'l-İslâmiyye]) adıyla birer çalışma yapmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmîl*, neşredenin girişi, s. 18-39; a.mlf., *en-Nâfiʿu'l-kebîr*, Beyrut 1986, s. 154; a.mlf., *et-Taʿlîku'l-mümecced ʿalâ Muvaṭṭaʾi Muḥammed* (nşr. Takıyyüddin en-Nedvî), Dımaşk 1412/1991, neşredenin girişi, I, 38-44; a.mlf., *Tuḥfetü'l-aḥyâr bi-iḥyâʾi sünneti seyyidi'l-ebrâr* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1412/1992, neşredenin girişi, s. 31-37; Serkîs, *Muʿcem*, s. 1597; *Îżâḥu'l-meknûn*, I, 114; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, XI, 235; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-ḫavâṭır*, VIII, 234-239; a.mlf., *el-İʿlâm bimâ fî târîḫi'l-Hind mine'l-aʿlâm*, Beyrut 1420/1999, VIII, 1249, 1268-1270; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 729; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *ʿUyûnü'l-müʾellefât* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1992, I, 75-76; Veliyyüddin en-Nedvî, *el-İmâm ʿAbdülḥay el-Leknevî ʿallâmetü'l-Hind ve imâmü'l-muḥaddiṡîn ve'l-fuḳahâʾ*, Dımaşk 1415/1995; Halid Zaferullah Daudi, *Pakistan ve Hindistan'da Şah Veliyyullâh ed-Dihlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, İstanbul 1995, s. 175-181; Muhammed Erşed el-A'zamî en-Nedvî, "el-İmâm Ebü'l-Ḥasenât Muḥammed ʿAbdülḥay el-Leknevî", *el-Baʿṡü'l-İslâmî*, XXXI/7, Leknev 1987, s. 92-95; Sh. Inayatullah, "ʿAbd al-Ḥayy, Abu'l-Ḥasanāt Muḥammad", *EI²* (İng.), I, 66; F. Robinson, "ʿAbd al-Ḥayy, Abu'l-Ḥasanāt Muḥammad", *EIr.*, I, 114-115.

 İBRAHİM HATİBOĞLU

LEMAÂT
(لمعات)

Fahreddîn-i Irâkī'nin
(ö. 688/1289)
tasavvufa dair Farsça eseri
(bk. FAHREDDÎN-i IRÂKĪ).

LEMEZÂT
(لمظات)

Cemâleddin Hulvî'nin
(ö. 1064/1654)
Halvetî şeyhlerinin biyografisine dair eseri.

Tam adı *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*'dir. Müellif eserin mukaddimesinde sâlih kimselerin anıldığı yere rahmet ineceğini, şeyhlerin hayat hikâyesini kaleme almakla hem kendisinin hem okuyucuların bu rahmetten yararlanacağını umarak kitabı 1018 (1609) yılında I. Ahmed zamanında yazmaya başladığını, ancak bu zatları hakkıyla anlatamayacağı endişesiyle bundan vazgeçmek üzereyken gördüğü bir rüya ile telife devam ettiğini ve 1030 Zilhiccesinde (Ekim-Kasım 1621) II. Osman devrinde tamamladığını ifade eder. Buna göre kitabın I. Ahmed'e takdim edildiğine dair bilginin (Levend, s. 430) doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

Eser mukaddimeden sonra otuz iki bölüme (lemza), her bölüm ayrıca üç alt bölüme (zâika) ayrılmakta ve hâtime kısmıyla sona ermektedir. Mukaddimede sırasıyla ilk dört halife, dört büyük mezhep imamı, Hz. Ali'nin mânevî halifeleri olduğu belirtilen Selmân-ı Fârisî, Kümeyl b. Ziyâd, Câbir Ensârî'nin (Câbir b. Abdullah) ve on iki imamın menkıbelerine yer verilmiştir. İlk dört halife anlatılırken Resûl-i Ekrem'in her birine telkin ettiği zikir türlerine de işaret edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebû Bekir'e geçen hilâfetin sûrî olduğu, esas mânevî hilâfetin ilk olarak Hz. Ali'ye verildiği belirtilmiştir. Bu çerçevede bütün tarikat silsilelerinin Hz. Ali vasıtasıyla Resûlullah'a ulaştığı, dolayısıyla kendisine gizli zikir telkin edilen ve Nakşibendiyye silsilesinde yer alan Selmân-ı Fârisî'nin de Hz. Ali'nin halifesi olduğu ileri sürülmüştür. Bununla birlikte onun Hz. Ebû Bekir'e varan silsilesi de kaydedilmiştir.

Her şeyhin ileri gelen dört halifesinden üçü "zâika" başlıkları altında anlatıldıktan sonra şeyhin yerine geçen, silsilenin kendisiyle devam ettiği dördüncüsü "lemza" başlığı ile ele alınmıştır. Hasan-ı Basrî ile başlayan ilk lemzadan itibaren silsile Habîb el-Acemî, Dâvûd et-Tâî, Ma'rûf-i Kerhî, Serî es-Sakatî, Cüneyd-i Bağdâdî, Mimşâd ed-Dîneverî, Muhammed ed-Dîneverî, Vecîhüddin Ömer, Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî, Kutbüddîn-i Ebherî, Rükneddîn-i Sincâsî (Sücâsî), Şehâbeddin Mahmûd et-Tebrîzî, Cemâleddin el-Ezherî (Tebrîzî), İbrâhim Zâhid-i Geylânî, Ahî Muhammed Hârizmî, Pîr Ömer el-Halvetî, Ahî Mîrem el-Halvetî, İzzeddin Türkmanî, Pîr Sadreddîn-i Hiyâvî vasıtasıyla Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'ye ulaşmakta, Yahyâ-yı Şirvânî'den sonra iki kola ayrılmaktadır. Pîr Muhammed Erzincânî, Çelebi Halife (Cemâl-i Halvetî), Sünbül Sinan, Merkez Efendi, Yâkub Efendi ve Necmeddin Hasan'la devam ederek Hasan Adlî'de son bulan birincisi Sünbülî; Dede Ömer Rûşenî, İbrâhim Gülşenî, Ahmed Hayâlî, Ali Safvetî ve Şeyh Hasan'la (Hasen-i Ahsen) devam ederek Şeyh İbrâhim'de son bulan ikincisi de Gülşenî silsilesi olarak kaydedilmiştir. Yahyâ-yı Şirvânî'den itibaren Halvetiyye'de daha başka silsileler de meydana geldiği halde yalnızca ikisinin kaydedilmiş olması müellifin bu iki silsileden icâzetli olması dolayısıyladır.

Eserin hâtime kısmı iki "tetimme" ile "hatm-i kitâb" bölümlerinden oluşmaktadır. Birinci tetimmede müellifin bizzat görüştüğü ve silsilelerini tesbit ettiği kırk iki şeyhin biyografisi anlatılmıştır. Bu kısımda tarikat ayırımı gözetilmemiş, Halvetîler'le birlikte Bayramiyye, Nakşibendiyye, Kübreviyye, Zeyniyye, Bedeviyye, Kādiriyye ve Mevleviyye şeyhleri de anlatılmıştır. Bu bakımdan eser, Halvetiyye için temel kaynak olmakla birlikte diğer tarikatlar için de kaynak niteliği taşımaktadır. İkinci tetimmede tarikat silsileleri tesbit edilemeyen devrin şeyhlerine ve bir tarikata intisap ettiği halde sonradan cezbeye kapılarak meczuplar zümresine katılan toplam on üç kişiye yer verilmiştir. Kitabın sonundaki bölümde (hatm-i kitâb) müellif kendi hayatını yazmıştır. Eser mukaddimede yirmi iki, lemza ve zâikalarda 130, hâtimede müellifle birlikte elli altı olmak üzere toplam 208 tarikat mensubunun hayat hikâyesini ihtiva etmektedir.

Hulvî yararlandığı elliye yakın kaynağın adını eserin giriş bölümünde kaydetmiş, bir kısım bilgileri de şeyhi Necmeddin Hasan Efendi'den aldığını belirtmiştir. Kaynaklar arasında sûfî menâkıbnâmeleriyle birlikte tarih ve tabakat kitapları da vardır. Metin içinde başvurulan bu eserlerin zaman zaman adı zikredilmiştir. Müellif ele aldığı konuları yer yer manzum olarak ifade etmektedir. Şeyhlerin hayat hikâyesi ve menkıbeleri anlatıldıktan sonra o ülkenin ve çevresinin hükümdarları da zikredilmiş, önemli tarihî olaylara yer verilmiştir. Ayrıca bazı şeyhlerin veciz sözleri ve kaleme aldıkları kitapların isimleri de kaydedilmiştir. Eserde bir kısım yanlışlıklar ve mübalağalı ifadeler de bulunmaktadır. Müellif, kendi devrinde yaşayan şeyhlerin biyografilerini kaydederken anlattığı kerametlerden bir kısmını bizzat müşahede ettiğini belirtmiştir.

Başta İstanbul Süleymaniye (Hâlet Efendi, nr. 281; Hacı Mahmud Efendi, nr. 4546; Düğümlü Baba, nr. 565), Millet (Ali Emîrî Efendi, nr. 1100, 1101), İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 1894) ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (İsmail Saib Sencer, nr. 722) kütüphaneleri olmak üzere eserin birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Henüz ilmî neşri yapılmayan *Lemezât*'ın, Mehmet Serhan Tayşî tarafından Millet Kütüphanesi'ndeki (Şer'iyye, nr. 1100) muahhar bir nüshası sadeleştirilerek gerçekleştirilen neşrinde (*Tercüman 1001 Temel Eser*, I-II [XV.